

Specifické rysy kyberšikany u českých dětí v kontextu systému všeobecné primární prevence (pohledem kvantitativně-kvalitativního výzkumu)

Kamil Kopecký

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na výsledky výzkumu rizikového chování českých dětí v prostředí internetu, který byl realizován v roce 2014 výzkumným týmem Centra prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s firmami Seznam.cz, Google.cz a Vodafone. V rámci našeho textu jsme se zaměřili na jednu z klíčových částí výzkumu – kyberšikanu z pohledu obětí a útočníků. Příspěvek popisuje nejčastější formy útoků, kterým jsou české děti vystaveny, zároveň se zaměřuje na přepínání rolí obětí – útočníků, ke kterému ve slovenské populaci poměrně často dochází.

Klíčová slova: kyberšikana, vydírání, verbální útoky, prevence rizikového chování.

Specific Features of Cyberbullying in Czech Children in the Context of the General Primary Prevention System (Through the Eyes of Quantitative-qualitative Research)

Abstract

This paper focuses on results of the research in risk behaviour of Czech children on the Internet (n = 28232), which was carried out in 2014 by the research team of the Centre for the Prevention of Risky Virtual Communication, Palacký University Olomouc. The text focused on a key part of the research – cyberbullying from the perspective of victims and attackers. The paper describes the most common forms of attacks, which Czech children are exposed to, while also focusing on switching of roles victim – attacker what happens quite frequently in the Czech population.

Keywords: cyberbullying, blackmail, threats, verbal attacks, prevention of risk behaviour.

Úvod do problematiky

V posledních letech celosvětově probíhají rozsáhlé výzkumy, které se zaměřují na rizikové jevy spojené s internetovou komunikací, zejména pak výzkumy orientující se na dětské uživatele internetu (např. výzkum EU Kids, Eurobarometr aj.). Jejich cílem je zjistit prevalenci kyberšikan v populaci dětí, nejrozšířenější formy kyberšikan, způsoby ochrany a obrany před kybernetickými útoky a také metody prevence, které lze efektivně aplikovat na školní praxi. V rámci našeho textu se zaměříme na výstupy obdobně orientovaného národního výzkumu realizovaném na reprezentativním vzorku českých dětí.

Výzkum rizikového chování českých dětí v prostředí internetu 2014 je kvantitativně-kvalitativním výzkumem, který realizuje Centrum prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s firmami Seznam.cz, Google a Vodafone kontinuálně od roku 2010. Výzkum mapuje výskyt rizikových jevů spojených s internetovou komunikací v populaci českých dětí, a to na reprezentativním vzorku přesahujícím 28000 respondentů. Výzkum je tematicky rozdělen do 5 základních oblastí orientovaných na vybrané rizikové komunikační jevy – konkrétně kyberšikanu, kybergrooming¹, sexting, rizikové využívání sociálních sítí a zneužívání osobních údajů v prostředí internetu.

¹ Kybergrooming je termín pro soubor technik sociálního inženýrství, které jsou zaměřeny na manipulaci dítěte v prostředí internetu s cílem přimět ho k osobní schůzce.

Výzkum rizikového chování českých dětí v prostředí internetu je podpořen grantem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci programu prevence rizikového chování a dále granty firmy Seznam.cz, Google ČR a Vodafone ČR.

V následujícím textu se zaměříme na jednu z 5 základních oblastí tohoto výzkumu, kterou je kyberšikana její penetrace do populace dětí ve věku 11–17 let.

Definice termínu kyberšikana vychází z existujících definic tzv. tradiční šikany, v nichž je vnímána jako agresivní, úmyslné, opakované jednání či chování prováděné vůči jednotlivci či skupině, který/á se nemůže snadno bránit (Whitney & Smith, 1993, Olweus, 2006). Dalšími autory je pak šikana chápána jako forma obtěžování založeného na nerovnováze sil a systematickém zneužívání moci (Smith & Sharp, 1994, dále Rigby, 1997). Termín kyberšikana pak na tato vymezení logicky navazuje a rozšiřuje je o další specifika (zejména ve spojení s ICT).

Konkrétnější vymezení kyberšikany uvádějí Hinduja a Patchin (2008) a Dehue, Bolman, Völlink, Pouwelse (2008). Hinduja a Patchin (2008) kyberšikanu definují jako záměrnou, opakovanou a zraňující činnost využívající počítač, mobilní telefon a jiné elektronické přístroje. Dehue, Bolman, Völlink, Pouwelse (2008) kyberšikanu popisují jako trýznění, hrozby, ponižování, ztrapňování nebo jiné útoky mezi mladistvými za pomoci internetu, interaktivních a digitálních technologií nebo mobilních telefonů.

Pro potřeby našeho výzkumu jsme kyberšikanu vymezili jako *formu agrese, která je realizována vůči jedinci či skupině s použitím informačních a komunikačních technologií a ke které dochází opakovaně* (Belsey, 2004, dále Smith & Slonje 2007), ať už ze strany původního agresora či tzv. sekundárních útočníků. A jak dodávají Kowalski, Limber a další (2007–2008), jde o šikanování, k němuž dochází prostřednictvím e-mailů, ICQ, mobilních telefonů (SMS, MMS, telefonátů), chatu, webových stránek a jiných ICT.

Výzkumy kyberšikany probíhají v posledních letech velmi intenzivně v řadě zemí z celého světa. Brown, Demaray, Secord (2014) z USA např. upozorňují, že u kyberšikany nezáleží na rozdílech u pohlaví (dívky nejsou častěji obětmi kyberšikany než chlapci). Riebel, Jäger a Fisher (2009) z Německa potvrzují, že se také u německých dětí objevuje kyberšikana. Ačkoli je její naměřená prevalence pouze 5 % populace, v praxi se jedná o více než 600 000 dětí.

Kopecký, Szotkowski, Krejčí (2014) z České republiky upozorňují na nárůst vážných případů kyberšikany ve formě vydírání a vyhrožování dítěti, přičemž jsou k útoku zneužívány intimní materiály vylákané od dítěte. Kováčová (2012), Čechová (2009) a další upozorňují na nárůst počtu obětí kyberšikany na Slovensku (až 38,7 % dětí). Přehledné srovnání výzkumů kyberšikany v Evropě nabízí také Hollá (2013), která srovnává výzkumy kyberšikany prováděné v Německu, Španělsku, Velké Británii, Irsku a Slovenské republice.

1 Metodologie výzkumu

1.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumu realizovaného na území České republiky ze zúčastnilo 28 232 ($n = 28\,231$) respondentů ve věku 11–17 let. 55,54 % vzorku tvořily děti ve věku 11–14 let, 44,46 % ve věku 15–17 let. 46,76 % tvořili chlapci, 53,24 % dívky. Z genderového hlediska odpovídal výzkumný vzorek demografickému rozložení věkové struktury obyvatelstva v České republice. Výzkum probíhal ve všech krajích, nejvíce respondentů pocházelo z Moravskoslezského kraje (11,87 %) a Prahy (10,59 %). Svým rozsahem lze vzorek respondentů považovat za unikátní a to jak v tuzemském, tak i celosvětovém měřítku.

1.2 Charakteristika výzkumného nástroje

Vlastní výzkum byl s ohledem na zamýšlené množství respondentů orientován kvantitativně a jako výchozí výzkumná metoda byla zvolena metoda explorativní (explorační), v rámci které byl jako technika vybrán dotazník. Vlastní výzkumný nástroj, u kterého byly již v minulosti ověřeny jeho vlastnosti (validita, reliabilita), obsahoval celkem 71 položek (40 dichotomických, 2 polytomické, 22 s více možnými odpověďmi a 7 otevřených), jež vznikly na základě analýzy teoretických poznatků a byly sestaveny takovým způsobem, aby reflektovaly stanovené cíle a vzniklé problémy.

Dotazník byl respondentům distribuován elektronicky (on-line) prostřednictvím dotazníkového systému E-Bezpečí / Centra prevence rizikové virtuální komunikace, který disponuje e-mailovými adresami škol, školských zařízení, spolků zaměřených na děti a mládež a jiných institucí v České a Slovenské republice. Soupis adres pořídili členové výzkumného týmu v letech 2013–2014 z veřejně dostupných zdrojů.

Anonymní dotazník, jenž automaticky ověřoval, odkud byl odeslán (IP adresa, regionální příslušnost, monitoring chování respondentů za využití nástroje Google Analytics atd.), nabízel možnost uvedení e-mailové adresy školy, skrze niž mohli být její zástupci v kontaktu s výzkumným týmem.

Příprava výzkumu byla zahájena 1. 10. 2013, sběr dat probíhal od 1. 12. 2013 do 31. 3. 2014. Jejich vyhodnocení bylo realizováno v průběhu dubna 2014. Data byla naměřena převážně na nominální a ordinální úrovni, čemuž odpovídalo i jejich následné zpracování, použité numerické operace a statistika.

Výhodou elektronické verze výzkumného nástroje (dotazníku) byla automatizace sběru dat do příslušných tabulek. Následně bylo provedeno jejich třídění, zpracování a vyhodnocení. Na deskriptivní problémy jsme hledali odpovědi skrze základní veličiny deskriptivní statistiky (výpočet charakteristik polohy – míry ústřední tendence, výpočet směrodatných odchylek, výpočet procent apod.), přičemž nechybělo ani jejich grafické

znázornění. K verifikaci hypotéz jsme využili induktivní statistiky, konkrétně test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku.

2 Výsledky výzkumu

2.1 Sledované formy kyberšikany – výsledky

V rámci výzkumu byly sledovány tyto formy útoků spadající do oblasti kyberšikany:

- a) Verbální útoky v kyberprostoru – ubližování formou ponižování, urážení, zesměšňování, ztrapňování dítěte.
- b) Obtěžování prozváněním.
- c) Vyhrožování a zastrasování dítěte.
- d) Krádež identity.
- e) Vydírání dítěte.
- f) Ponižování, ztrapňování realizované šířením fotografie.
- g) Ponižování, ztrapňování realizované šířením videa.
- h) Ponižování, ztrapňování realizované šířením audia.

Aby byly tyto formy považovány za skutečnou kyberšikanu, výzkum sleduje jejich opakování v rámci jednoho roku (časová limita).

Výzkum sledoval fenomén kyberšikany z několika hledisek:

- a) *oběť kyberšikany (incidence, množství obětí v rámci časové jednotky, platformy, na kterých útok probíhá),*
- b) *původce kyberšikany (incidence, množství útočníků v rámci časové jednotky, platformy, které jsou pro útok využity),*
- c) *osoby zapojené do řešení kyberšikany (koho by oběť kontaktovala v situaci, kdy zažívá kyberšikanu),*
- d) *další související jevy (specifické formy kyberšikany realizované např. prolomením účtu a následnou krádeží identity).*

Tab. 1

Kyberšikana u českých dětí (dle jednotlivých forem) – oběti

	n	%	N (celkem)
Verbální útoky	9 455	34,33	27 538
Vyhrožování a zastrašování	3 380	17,84	18 951
Krádež identity	2 755	11,82	16 253
Vydirání	1 879	7,91	23 744
Ponižování, ztrapňování šířením fotografie	2 982	13,70	21 765
Ponižování, ztrapňování šířením videa	1 505	6,54	23 022
Ponižování, ztrapňování šířením audia	738	3,89	18 951
Průnik na účet	8 113	34,80	23 314

(n = 16 253–27 538)

Poznámka: Počet respondentů byl u každé otázky jiný, jednotlivé formy respondentů se zkoumaly samostatně (oběť, agresor, platforma apod.). Dále aplikováno např. u agresorů.

Nejčastěji jsou děti v České republice vystaveny průnikům na účet (prolomení hesla do online účtu), které potvrzuje více než 34 % (34,80 %) oslovených dětí. Na dalších pozicích pomyslného žebříčku nejčastějších forem kyberšikany se objevují verbální útoky (34,33 %) a poměrně rozšířené je také vyhrožování a zastrašování (17,84 %).

V dalších částech výzkumu jsme se zaměřili na formy kyberšikany, které jsou využívány dětskými agresory. Následující tabulka shrnuje výsledky zjištění.

Tab. 2

Kyberšikana u českých dětí (dle jednotlivých forem) – útočníci

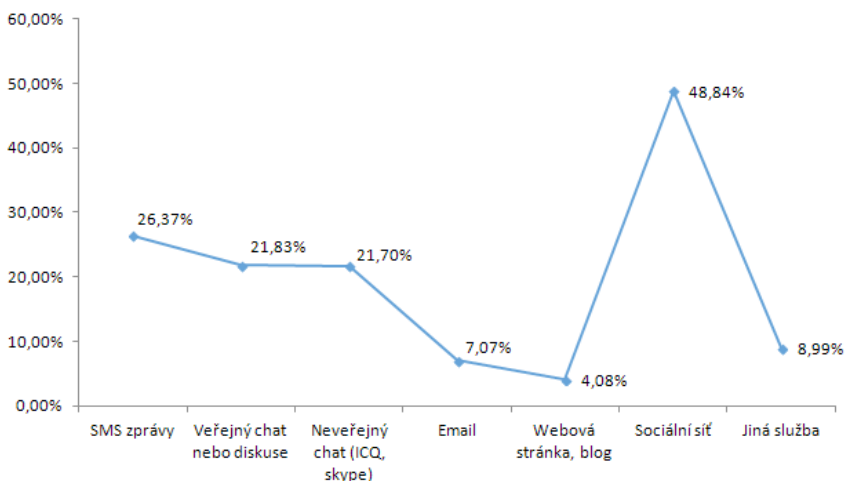
	N	%	N (total)
Verbální útoky	2 824	12,22	23 110
Vyhrožování a zastrašování	1 273	5,73	22 209
Krádež identity	509	8,97	5 675
Vydirání	564	2,56	22 061
Ponižování, ztrapňování šířením fotografie	1 251	6,75	18 541
Ponižování, ztrapňování šířením videa	705	3,23	21 841
Ponižování, ztrapňování šířením audia	575	2,61	22 021
Průnik na účet	5 492	24,93	22 032

(n = 5 675–23 110)

Rozložení jednotlivých forem kyberšikany ze strany agresorů odpovídá rozložení forem kyberšikany, které zažívají oběti. Nejvíce frekventovanou formou útoku, kterou potvrzují dětští agresoři, jsou průniky na účet (24,93 %), následované verbálními útoky (12,22 %).

Graf 1

Platformy užívané pro realizaci kyberšikany

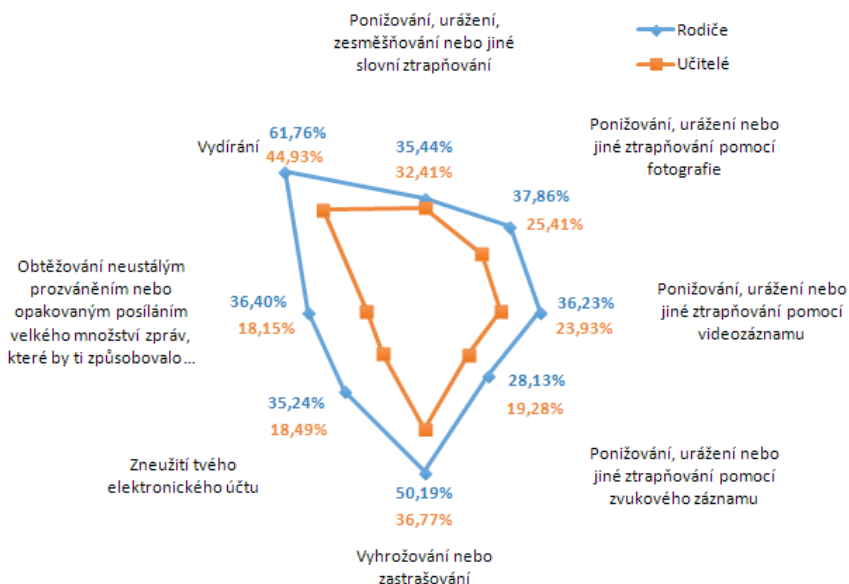
Nejčastější internetovou platformou, která je ke kyberšikaně zneužívána, představují sociální sítě (zejména sociální síť Facebook a Ask.fm). Opakované útoky v kyberprostoru potvrzuje přes 48 % českých respondentů. Kyberšikana také často probíhá prostřednictvím SMS zpráv (26,37 % útoků) a veřejného (21,83 %) a neveřejného (21,70 %) chatu.

V posledních letech se také k útokům stále více využívají webkamery, které umožňují získat od oběti audiovizuální materiály a využít je k následnému útoku. Zneužití webkamery ke kyberšikaně potvrzuje 2,67 % respondentů.

V dalších částech výzkumu jsme se zaměřili na otázku, zda by děti kontaktovaly rodiče či učitele v případě, že zažívají různé formy kyberšikany.

Graf 2

Koho by děti kontaktovaly?

V praxi platí, že čím je projev kyberšikany nebezpečnější, tím častěji se děti obracejí s prosbou o pomoc na dospělé. Rodiče by respondenti kontaktovali zejména v případech vydírání (61,76 % respondentů) a vyhrožování (50,19 %). Pro srovnání – při vydírání učitele kontaktuje 44,93 % českých dětí, při vyhrožování 36,77 %. Přibližně třetina dětí uvádí, že nekontaktují v případech kyberšikany ani učitele ani rodiče.

V dalších částech jsme se zaměřili na přepínání rolí mezi obětí a útočníkem. Nejprve jsme se zaměřili na to, zda se oběť kyberšikany stává útočníkem častěji, než respondenti, kteří kyberšikanou napadeni nebyli. Následně jsme analyzovali a popsali dvě základní formy přepínání OBĚŤ – ÚTOČNÍK:

- oběť se stává útočníkem, který využívá stejnou formu útoku, jakou zažíval jako oběť,
- oběť se stává útočníkem, který využívá libovolnou formu kyberšikany.

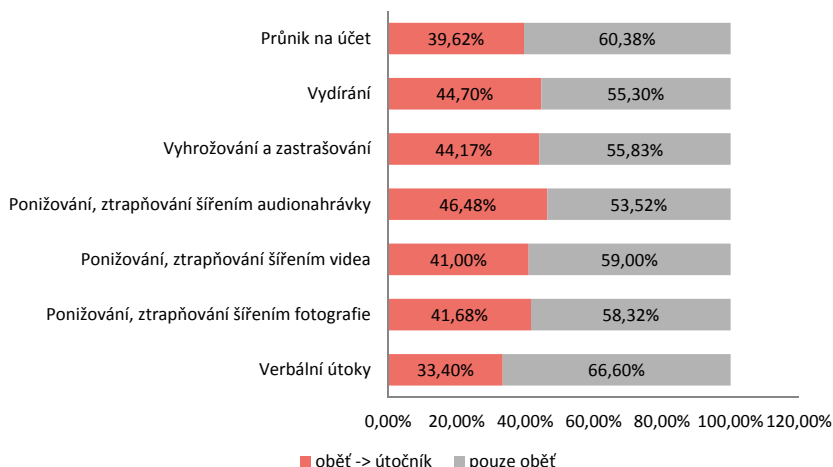

K ověření hypotézy, zda se útočníky kyberšikany stávají častěji její oběti než jedinci, kteří kyberšikanu neprožili, jsme získaná data nejdříve zavedli do čtyřpolní tabulky a poté je podrobili statistickým analýzám. K vyhodnocení naměřených dat byl použit test nezávislosti chí-kvadrát a míry těsnosti vztahu (fí-koeficient, tetra-chorický koeficient korelace a koeficient kontingence C). Analýza prokázala existenci statisticky významného vztahu mezi zaznamenaným výskytem kyberšikany a výskytem útoků, jež napadení jedinci realizovali vůči jiným osobám (signifikace $p < 0,0001$). Na základě výše uvedených skutečností můžeme konstatovat, že respondenti, kteří se stali obětí kyberšikany, uvádějí častěji než respondenti, kteří takto napadení nebyli, že sami kyberšikanu realizovali také vůči jiným osobám (signifikace $p < 0,0001$).

Následující grafy vyjadřují, jak moc se v daném vzorku přepínání rolí vyskytuje.

Graf 3

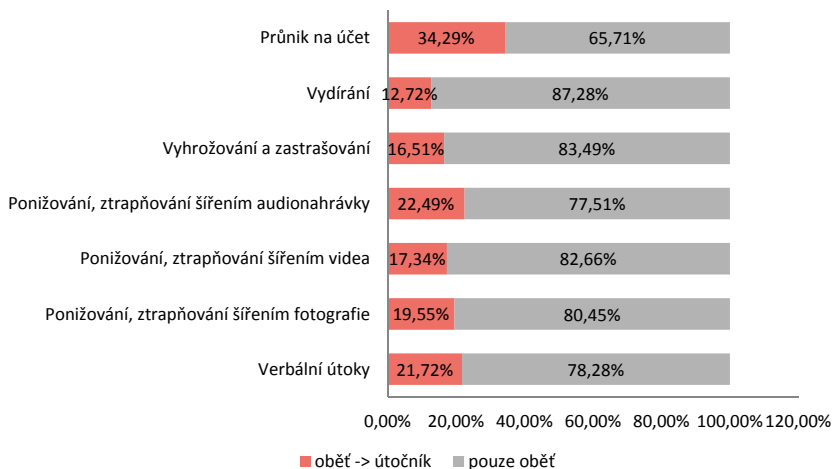
Přepínání rolí oběť – útočník (využívající libovolnou formu útoku)

Z výsledků výzkumu vyplývá, že se dětské oběti stávají agresory poměrně často – např. dítě, které bylo vydíráno, se v 44,70 % mění v útočníka, který vůči dětem využívá libovolné formy útoku. Méně častěji útočníci využívají stejnou formu útoku, jak zachycuje graf níže.

Graf 4

Přepínání rolí obětí – útočník (využívající stejnou formu útoku)

Přepínání rolí je detailněji zachyceno v následující tabulce. Sloupec *Oběti (n)* zachycuje počty obětí jednotlivých forem kyberšikany. Následující sloupce vyjadřují „přepnutí role“ – oběť se mění v útočníka, který využívá stejnou formu útoku, jakou byla oběť šikanována (*Útočník A*), nebo se mění v útočníka, který využívá k útoku libovolnou formu útoku (*Útočník B*).

Tab. 3

Přepínání rolí mezi obětí a útočníkem (data)

	Oběti (n)	Útočník A (n ₁)	Útočník B (n ₂)
Verbální útoky	9455	2054	3158
Vyhrožování a zastrašování	3380	558	1493
Vydírání	1879	239	840
Ponižování, ztrapňování šířením fotografie	2982	583	1243
Ponižování, ztrapňování šířením videa	1505	261	617
Ponižování, ztrapňování šířením audia	738	166	343
Průnik na účet	3864	1325	1531

Závěry výzkumu dokazují, že se české děti nejčastěji setkávají s průniky na své internetové účty (emailové účty, účty v prostředí sociálních sítí atd.) a verbálními formami kyberšikany, vážnějšími formami kyberšikany jsou ohroženy méně.

Velmi zajímavým zjištěním je přítomnost přepínání rolí mezi oběťmi a agresory. To je časté u poměrně velkého množství forem kyberšikany, např. u vydírání, vyhrožování a zastrašování, případně ponižování šířením videa, audia či fotografie. U všech výše zmíněných forem dochází k přepínání role u více než 40 % obětí.

České děti se svěřují s kyberšikanou rodičům či učitelům teprve tehdy, když je útok vážný a děti jej nedokážou vyřešit. Hledají pak pomoc u dospělých osob.

3 Preventivní programy zaměřené na rizikové chování v kyberprostoru

Prevence nebezpečných jevů, které jsou spjaty s prostředím internetu a mobilních telefonů, je v české společnosti diskutována už řadu let, a přesto ještě není dostatečně právně ukotvena. Navíc je často podceňována, poněvadž je těžké zachytit a změřit preventivní dopad na daný negativní rizikový jev – „*například longitudinální experimentální komparací výsledků institucí, na kterých prevence probíhá, s těmi, na kterých preventivní program nebyl realizován*“ (Szotkowski, Kopecký, Krejčí 2013).

Na národní úrovni spadá prevence v oblasti bezpečného chování na internetu pod oblast prevence kriminality, jež je koordinována Ministerstvem vnitra ČR, a pod oblast prevence rizikového chování, která je koordinována Ministerstvem školství ČR. Dále pak existují různé preventivní programy zaměřené na tuto problematiku, respektive na její dílčí části, např. na kyberšikanu, které jsou realizovány soukromými subjekty i státními institucemi.

Od roku 2013 rovněž na území ČR probíhá certifikace programů všeobecné primární prevence, která usiluje o trvalé zvyšování kvality programů školské primární prevence a která se zaměřuje jak na splnění formálních kritérií, tak i na hodnocení samotné preventivní praxe. Certifikaci garantuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s Národním ústavem pro vzdělávání.

Řada významných firem si uvědomuje důležitost preventivních programů zaměřených na uživatele internetových služeb, proto investují finance do realizace zajímavých aktivit zaměřených na oblast bezpečného chování na internetu. Za všechny lze uvést projekt Seznam se bezpečně! (Seznam.cz), orientovaný zejména na internetové seznamování a jeho rizika, dále projekt Webrangers (Google.cz), zaměřený na témata spojená s kyberšikanou a kybergroomingem, projekt E-Bezpečí s Vodafone (Nadace Vodafone / Vodafone) a další.

Literatura

- Brown, Ch. F., Demaray, M. K., Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior* 35 (2014), 12–21
- Belsey, B. (2004). *Always on, always aware*. On-line: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Information.pdf
- Čechová, D., Hlistová, E. (2009). Šikanovanie cez internet. *Prevencia*, 58, 10, s. 18.
- Dehue, F., Bolman, C., Völlink, T., & Pouwelse, M. (2008). Pesten op het werk: de relatie met gezondheid en verzuim en de rol van coping. *Gedrag & Organisatie*, volume 20, nr. 2, 97–117.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129–56.
- Hollá, K. (2013). Cyber bullying – Inappropriate Adolescent Behaviour in the 21th Centruy. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 03/01.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thousand Oaks California: Corwin Press.
- Chudý, Š., Neumeister, P., Szotkowski, R. & Buchtová, T. (2015). The Mutual Interrelationship between Education and ICT – in the context of Knowledge and Power in the Educational Environment. *Ciência e Técnica Vitivinícola*, 30(1).
- Chudý, Š., Plischke, J., Neumeister, P. & Richterová, Kučerová, L. (2015). Mapping Approaches to Describe Fragments and Constructs Training for Novice Students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 171, 1168–1175.
- Kowalski, R., Limber, S., & Agatston, P. (2007). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age* (1st ed.). Malden: Blackwell Publishers.
- Kopecký, K., Szotkowski, R., & Krejčí, V. (2014). *Risks of Internet Communication IV*. Palacký University Olomouc.
- Kováčová, A. (2012) *Kyberšikanovanie jako novodobý fenomén u žiakov stredných škôl – jeho výskyt a prevencia*. Banská Bystrica: PDF UMB.
- Olweus, D. (2006). An analysis of the Revised Olweus Bully: Victim Questionnaire using the Rasch measurement model. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 781–801.
- Riebel, J., Jäger, R. S., Fischer, U. C. (2009) Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*. Volume 51, 298–314.
- Rigby, K. (1997). *Bullying in schools, and what to do about it* (1st ed.). London: Jessica Kingsley.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., & Carvalho, M. (2010). Cyberbullying: It's nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376–385.
- Smith, P. K., & Sharp, S. (1994). *School Bullying: Insights and Perspectives* (1st ed.). London: Routledge.
- Whitney, I., Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3–25.

Kontakt:

Mgr. Kamil Kopecký, Ph.D.

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

E-mail: kamil.kopecky@upol.cz